

Michael H. Clemmesen, BGen (pens) cand.phil.
Seniorforsker, Forsvarsakademiet, Institut for Militærhistorie

**Indlæg på Selskabet for Samtidshistorisk Forskning møde 16 SEP 2005
om DIIS Udredning 'Danmark under Den Kolde Krig'¹**

**(kommentar til Seniorforsker Frede P. Jensens oplæg om den militære
trussel mod Danmark 1979-91)**

Min kommentars fokus

Indledningsvis gjorde læsningen klart, at udredningens trusselafsnit bl.a. var præget af at være skrevet uden inddragelse af professionel strategisk og militær ekspertise. **Resultatet fik en sådan karakter, at hele den danske militære professions indsigt og viden – uden argumentation - stod ignoreret og underkendt og derfor grundlæggende desavoueret. Udredningens militære trusselsdel blev således kun et meget lille første skridt mod forståelse, ikke mere.**

Dernæst kom erkendelsen, som fremlagdes i kronikform, at dette jo blot var et naturligt resultat af periodens specielle danske sikkerhedspolitiske og akademiske paradigmer. Det ville have krævet en ekstraordinær indsats at bryde med paradigmerne – at komme ind i det 21. århundrede. **Det skete ikke.**

Jeg vil i dag præsentere lidt af den **metodik man kunne have anvendt** til at komme videre end det tyvende århundredes danske optik. Den havde faktisk logiske brist.

Det vil ske via at illustrere en smule af den metode, vi danske militære i de sidste 40 år har måttet udvikle med henblik på effektivt samspil med regeringsniveauerne nationalt og internationalt. Den udvikling, der ændrede os fra være en ret snævert militær-teknisk fokuseret, handlingsorienteret profession.

Til slut i indlægget en kort fortælling fra den af Frede Jensen her valgte periode. **En bemærkning allerede nu.** Der er ikke belæg for at se den militære udvikling i Sovjetunionen i perioden 1979-1987 som et væsentligt brud med den lige foregående periode. Skellet kommer i 1986-87, som udredningen korrekt demonstrerer, men det begyndte vi først at erkende 1989.

¹ Justeret for, hvad jeg faktisk sagde på mødet

En grundlæggende analyse af kommissoriets trusselsdel - med kommentarer

Her vil kun blive skitseret den indledningsvise rene tekstanalyse, der normalt ville blive suppleret af en analyse af den politiske hensigt på grundlag af andre udsagn, policy og kilder.

'DUPI's/DIIS undersøgelse skal belyse den **sikkerhedspolitiske strategi (A, B)** og **den militære trussel (C)** fra Sovjetunionen og de **øvrige Warszawapagtlande (D)** mod Danmark og **det øvrige Vesteuropa (G)**, herunder navnlig de øvrige europæiske NATO-lande.

Udredningen bør indeholde en beskrivelse og **vurdering (E)** af den **kvantitative og kvalitative (F)** konventionelle styrkeopbygning i Sovjetunionen og andre Warszawapagtlande over perioden med særligt henblik på at beskrive truslen i form af et angreb på **Vesteuropa (G)** og i forbindelse hermed **truslen mod dansk territorium (H)**. Den sovjetiske udvikling og deployering af nukleare våben og andre masseødelæggelsesvåben og disses fremføringsmidler bør endvidere beskrives, ligesom sovjetiske kendte doktriner for anvendelse af våben, samt de overordnede sovjetiske overvejelser vedrørende **opbygning og anvendelse af nukleare styrker (I)** bør beskrives.'¹

Ad A 'strategi': Strategi kan analytisk hensigtsmæssigt defineres som 'broen' mellem politik/beslutningstagerne og de militære styrker².

For at dække området så det kan virke som basis for den videre behandling af opgaven er det nødvendigt med en analyse af karakteren alle tre elementer:

- 1) Beslutningstagergrupperne i de forskellige perioder
- 2) 'Broen' dvs. karakteren af de civil-militære relationer i perioderne
- 3) De væbnede styrker i de tre perioder

Det savnes

Ad B 'strategi': Hvad var militærstrategien reelt i perioderne og hvad var dens særegne russisk-sovjetiske rødder.

For at forstå udviklingen i den sovjetiske militærstrategi er det nødvendigt at modstille den USA's/NATOs strategi samt - for begges vedkommende - fastlægge begges opfattelse af de problemer/udfordringer, som modpartens valg og udvikling giver for egen strategis succes. Forløbet af den kolde krig kan kaldes en grov 'dialog' mellem USA og Sovjetunionen. Dette forløb, med overgribende aktion-reaktion med grove misforståelser og fejlvurderinger på begge sider, **skal** gives som en forståelsesramme for den kolde krig.

Det skal i øvrigt understreges, at jeg ser betragtningsmåderne 'traditionalistisk' og 'revisionistisk' som forskellige rammer for forståelse af dele af den kolde krig. Af og til er den ene, af og til den anden optik relevant. Det ligger i konfrontationens karakter. Der er for mig ikke tale om derogativer. Men hvis man konkluderer – som udredningen gør for 1980ernes første halvdel - at det er USA der er den dynamiske udfarende kraft, og Sovjetunionen blot reagerer, betragter man den revisionistiske optik som mest relevant. Så hvorfor skriver man det så ikke?

Her er det sovjetiske brede begreb 'styrkekorrelation' den bedste ramme, fordi den eksplicit inddrager alle relevante ikke-militære elementer.

Det må være - *men var ikke* - en central del af den indledningsvise ydre 'ramme' for hver periode.

Ad C 'militære trussel': Det vil være nødvendigt med en bred behandling af kilderne til militære trusler. Herunder både muligheder (bl.a. kombinationen af faktiske styrker og geografiske vilkår), hensigter og 'tilbøjeligheder', baseret på organisationskultur, doktrin, planer, øvelser og praktiske krigsforberedelser.

Af hensyn til en åben analyse er det hensigtsmæssigt med en åben arbejdsdefinition, f.eks. *'det sikkerhedsproblem, som udgøres af modpartens militære styrker og deres doktrin' altså ikke kun det sikkerhedsproblem som ville udgøres af en aggressiv hensigt.*

Ad D 'de øvrige Warszawapagtlande': Det vil ikke mindst på grund af deres placering som lande med operative opgaver i Danmark være nødvendigt ikke alene med en analyse af hvert land som beskrevet under **A** for Sovjetunionen. Det også nødvendigt at opnå forståelse for, i hvilken udstrækning de i realiteten reelt refererede til deres egne ledere, og i hvilken udstrækning direkte til den sovjetiske generalstab.

Herunder er det af hensyn til kildekritikken væsentligt, at man sikrer sig til størst mulig klarhed om:

- 1) De væbnede styrkers og efterretningsorganisationerne placering i DDR og Polen
- 2) Hvordan de pågældende lande blev opfattet i Sovjetunionen og selv opfattede deres forhold til Sovjetunionen.
- 3) Warszawapagtens rolle og muligheder i de forskellige perioder.

Egentlig analyse savnes

Ad E 'vurdering': En kvalificeret vurdering af styrkeopbygning kræver militær ekspertise. Størst mulig tværfaglig bredde søges.

Skete ikke. Vurderinger finder sted, men uden fagligt fundament. Det er væsentlig at understrege, at behandlingen af det militære stof ikke skal gives mere plads. Vurderingerne må imidlertid have et solidt grundlag.

Ad F 'kvantitative og kvalitative': Militære enheders slagkraft, kvalitet og 'combat readiness' er meget vanskelige at fastlægge under selve konfrontationen. Det er derimod muligt efter denne er afsluttet, fordi man har adgang til både skriftlige kilder og vidner.

Enhedens anvendelighed afhænger af, om enheden har den til opgaven optimale blanding af materiel, om dette materiel bliver godt vedligeholdt, om mandskabet samt dets førere og chefer er et veluddannet, samarbejdet, solidarisk team samt af, om det fysiske og mentale beredskab til krig bliver opretholdt.

Anvendelse af ramme og metodik fra Forvarets systematiske forsøg ved slutningen af Den Kolde Krigs (*i Bilag 3 'Notat vedrørende styrkeforholdet mellem NATO og Warszawapagten samt den fremtidige udvikling heri.' til 'Forsvaret i 90'erne - Beretning fra Forsvarskommissionen af 1988' København*).

Nu er det muligt at skaffe sig klarhed gennem professionelles interviews med kolleger fra den tidligere modpart.

Savnes næsten helt

Ad G 'Vesteuropa': Dette nødvendiggør en behandling af situationen i Sovjetunionens vestlige krigs-'teater' samt NATOs daværende Centralregion plus BALTAP-området. Opgaven er væsentlig, for det er behandlingen af den, der skaber rammen for forståelsen af Danmarks situation.

Det er der sandsynligvis problemer med, fordi der kun er meget begrænset adgang til sovjetisk kildemateriale. Vestligt kildemateriale skal søges for at skabe den størst mulige klarhed (da vore danske trusselvurderinger viste sig rimeligt nøjagtige, vil det samme kunne være gældende for hollandske, britiske, vesttyske og amerikanske).

Savnes næsten helt

Ad H 'truslen mod dansk territorium': For at opnå en klarhed over alvorligheden af truslen i perioderne mod dansk territorium, er det nødvendigt at analysere forskellige dynamiske scenarier, hvor de to modstanderes tre værn styrker stilles overfor hinanden – med deres forskellige kvantitative og kvalitative profiler eller flere partier' af hvert scenario (ramme og idé fra FORKOM 88 styrkenotatet).

Savnes næsten helt

Ad I 'overordnede sovjetiske overvejelser vedrørende opbygning og anvendelse

af nukleare styrker': Den fulde ramme - inklusive usikkerheden i muligheden for tolkning - skal accepteres, som den læses (som den også skal på NATO-side).

Kunne være bedre

Analysen af situationen for arbejdet

Østlige skriftlige kilder

1) Generelt: Få, fragmentarisk, man skal derfor - som ved middelalderkilder - presse maksimalt ud af hvert dokument.

2) Stabsøvelser - primært polske:

- Deres forhold til operationsplaner afklares mest muligt (kræver interviews)
- Deres udsagn om de involverede styrkers kapacitet analyseres i dybde (militær analyse)
- Hvilken politisk rolle havde øvelserne i forhold til interessenterne, hvordan påvirkede dette teksten (militær analyse og eksperter i periodens Polen)

Meget begrænset

3) DDR øvelser, specielt fra 1980ernes indledning hvor de danner nøglekilderne til truslen mod Danmark:

- Deres forhold til operationsplaner (kræver interviews med både ex-sovjetiske og østtyske officerer). 1974-dokumentet, der muligvis indeholder et plan-resumé, analyseres i dybden.
- Var den skete vægtning af forsvarskampen:
 - Udtryk for en generel udvikling i de sovjetiske væbnede styrker
 - Udtryk for NVAs geografiske placering som frontliniestat set overfor USA's tanker om taktiske 'spoiling attacks' med dele af korps eller var det

(kræver analyse af den militære akademiske diskussion i Sovjetunionen samt interview med ex-sovjetiske officerer).

- Hvordan forklares indholdet set i relation til deres DDRs faktiske viden om NATOs planer, øvelser og situation (kræver interviews)

Meget begrænset

4) DDR efterretninger om NATO-styrker, derunder danske:

- Hvem skrev man til?
 - Hvad betød tyskeres specielle relation til Sovjetunionen (loyalitet) for formuleringer (kræver interviews)
 - Hvad betød NVAs forhold til SED (kræver interviews)
- Hvordan forklares indholdet set i relation til deres DDRs faktiske

viden om NATOs planer, øvelser og situation (kræver interviews)

Meget begrænset

4) Referaterne fra WP ministerrådsmøder

- Hvad betød WP rolle og evt. ambitioner for teksten (interview og eksperter)
- Hvem skrev man til (interview)
- Hvad var hvert enkelt lands bidrag udtryk for

Meget begrænset

Vestlige skriftlige kilder

Udnyttes maksimalt – herunder ikke mindst efterretningskilder, der kan supplere og udvide de danske efterretningskilders fokus

Meget begrænset

Mundtlige kilder – fra begge sider

Som i al samtidshistorisk forskning af meget stor betydning. Anvendes derfor *maksimalt* til supplement og 'revision' af opfattelser skabt af de skriftlige kilder og til tolkning af disses kontekst, tilblivelsessituation og 'koder'.

Meget begrænset

Litteratur om 'truslen'

Meget lidt direkte relevant litteratur endnu, da DIIS er pioner. Da svagt kildegrundlag anvendes den eksisterende litteratur kritisk, med yderste forsigtighed

Meget begrænset

Betydelig mængde litteratur om 'rammen'

Inddrages til grundlæggende studier.

Et kendt kildekritisk problem er, at man i professionelle artikler selv i det klassificerede generalstabstidsskrift 'Military Thought' diskuterer i 'koder', brugende historiske eksempler og foregivende at diskutere vestlige forhold.

Meget begrænset

Den afsluttende historie

Bygget på et pålideligt estisk, ex-sovjetisk vidne, som alle herefter kan interviewe, om de ønsker.

I 1978 ankom kampvognsbataljonschefen, major Ants Laaneots til stabsuddannelse ved Marskal Malinovski Akademiet for Pansrede Styrker fra sin kampvognsdivision i Ukraine.

Han tre år kursus var indrettet med fokus på regiment/brigade første år, divisionen andet år og armékorps/armé tredje år.

Uddannelsen var præget af den militære tænkning, der dominerede sovjets væbnede styrker fra midten af 1970erne, med Marskal Nikolaj Ogarkov genindførelse af det 'dybe slag' i operationerne samt 'dybe operationer' og udgivelsen af den sovjetiske militær-encyklopædi, der havde en lidt større balance mellem offensiv og defensive operationer.

Fordelingen under kursus mellem offensiv og defensive indsættelser var hvert år/niveau 90% - 10%. Selvom man arbejdede med begreber 'modoffensiv' og 'modslag' ('counter-offensive og 'counter-strike') var det foretrukne begreb 'preventivt slag' ('preventive strike'). Operationer var som oftest præsenteret som værende til støtte for WP-allierede.

Man arbejdede med værstefald, dvs. fjendestyrker i forberedt forsvar. Ingen øvelser i de tre år blev gennemført uden anvendelse af masseødelæggelsesvåben (herunder også kemiske våben), under de dominerende offensive operationer. Der var ingen detaljeret diskussion af frigivelsesprocedurer. Det er således klart, at den på det tidspunkt dominerede våbenart i hæren - pansertropperne - forudsatte støtte af masse-ødelæggelsesvåben, hvis de skulle gennemføre en offensiv mod forberedte forsvarsstyrker.

Det var først da forsvarsminister Marskal Dmitri Jasov i 1986 krævede dette, at man gik i gang med diskussion og analyse af defensiven generelt. Indtil det tidspunkt havde den kun været relevant overfor Kina - man kunne ikke gennemføre en strategisk offensiv samtidig på begge fronter.

Oplysningen bekræftes af udredningens referat af NVAs klager over manglende doktringrundlag for forsvarskamp i begyndelsen af 1980erne.

Udsagnet om masseødelæggelsesvåbnenes rolle kan tolkes på to måder:

1) Som en grundlæggende anfægtelse af DIIS udredningens - og andres

- opfattelse af en bevidst bevægelse væk fra afhængighed af disse våben.

2) Som illustration på den opfattelse, at man kun kunne gennemføre et angreb på et fuldt forberedt NATO-angreb med støtte fra kernevåben.

Hvis den anden tolkning er den korrekte, låste de sovjetiske styrkers 'tilbøjelighed' reelt låste beslutningstagerne til tre optioner:

1) Angreb før modstanderens mobilisering.

2) Vente og være klar over, at man så må anvende masse-ødelæggelsesvåben.

3) Acceptere, at sejren var umulig.

Dvs. en ligeså umulig beslutningssituation som Tysklands kanslers i 1914.

Det var NATOs forsvarsforbedringer – som kom efter den sovjetiske modernisering og styrkeopbygning – der pressede den sovjetiske generalstab mod angreb, før modstanderens gennemførte mobilisering og forstærkning, herunder alliancens:

1) Forstærkningsopbygning.

2) Opbygning af flere og bedre mobiliseringsstyrker

3) Mulighed for hurtigere etablering af bedre feltbefæstninger og hindringer

4) Teknisk udvikling af Follow-On-Forces-Attack muligheden

5) Muligheden af tidlige US 'spoiling attacks', der kunne underminere opmarchen til angreb

De Sovjetiske (polske og østtyske) reaktioner beskrives på forskellig måde i udredningen:

1) Beredskabet blev drastisk øget ved 1. Operative Echelon styrker i NATO-grænselandene

2) Man forberedte en kort forsvarskamp på taktisk niveau i NVA

3) Polakkerne udgik af 1. Operative Echelon mod Jylland – og

derigennem ud af de specifikke kilder (idet DIIS dog konstaterer, at de fortsat ses som loyale og anvendes)

- 4) OMG-koncepten indførtes sammen med øget vægt på 'operationer under krigens første fase', specialstyrker og helikopterstormenheder blev opstillet
- 5) Øget vægt på i doktrinen bevægelig mødekamp snarere end traditionelle gennembrudsoperationer
- 6) Der skete i øvrigt ingen ændring i materieloplægningen (som støttede en strategisk (mod-)offensiv). Det ville være sket, hvis man allerede i 1982-83 var gået over til den operative defensiv, som blev besluttet 4-5 år senere.

Der er intet, der tyder på, at den sovjetiske generalstab allerede i begyndelsen af 1980erne opgav at forberede den nu eneste vej til at kunne sejre, hvis krigen syntes på vej: et 'stående angreb'. På grund af NATOs svagheder under styrkeopbygning var optionen nok risikabel, men samtidig den eneste realistiske.

I modsætning, hvad Frede P. Jensen har anført i tolkningen af en DDR-kilde fra 1974, var nødvendigheden af tidligt angreb ikke et tegn på styrke. Det var tegn på stigende svaghed. Midt i 1970erne var det ikke nødvendigt. Det var det op mod midten af 1980erne. Det underbygger dog samtidig udredningens tese om Sovjetunionens svaghed og paranoide optik i begyndelsen af 1980erne og den heraf affødte farlige situation.

I denne 'stående angreb'-mulighed, var Danmark først truet af invasion senere i forløbet, end det havde været tilfældet tidligere under konfrontationen.

Noget af dette vidste NATO allerede i 1980erne på grund af Kuklinski, Sadykiewicz og andre. Vi fik det bekræftet fra NVA-officerer efter 1989 (og jeg fra baltere i 1990erne) men vi forstod ikke i dybden i logikken: At det var den eneste åbne dør efter NATO forbedrede den potentielle forsvarskapacitet efter 1977. Det blev klart ved læsningen af udredningen.

¹ I. s. 15.

² Se bl.a. Colin Gray: 'Modern Strategy' Oxford 1999.